

konfraterni-gościa przez bractwo pełniące rolę gospodarza. W dotychczasowych opracowaniach spotyka się przeważnie przekazy na temat rywalizacji i sporów konfraterni głównie o precedencję na procesjach, są one bowiem łatwiej uchwytnie w źródłach niż przejawy przyjaznego współżycia⁶.

Publikacja ta jest nie tylko kolejnym ujęciem problematyki fraternalnej w obrębie określonej jednostki administracji kościelnej (w tym przypadku dekanatu), ale ze względu na przedstawienie inscenizacji teatralnych w aranżacji bractw, jest również pracą nowatorską. Szkoda tylko, że Autor nie uniknął wielu błędów, które zmuszają czytelnika do ostrożnego korzystania z zawartości tej pracy.

RAFAŁ WITKOWSKI

Rec. Iacobus de Paradiso, „Passio Christi“, übersetzt von Heinrich Haller, herausgegeben von Erika Bauer, Analecta Cartusiana, t. 136, Salzburg 2005, ss. 1*-86* + 1-149 + 1 nlb.

Wśród polskich teologów wieku XV w. Jakub z Paradyża zajmuje miejsce szczególne. Jego poglądy, działalność pisarska, kaznodziejska i naukowa oraz zaangażowanie w sprawy uniwersytetu krakowskiego jak i Kościoła zagwarantowały mu poczesne miejsce wśród profesorów krakowskich późnego średniowiecza. Dlatego też bez trudno można znaleźć hasło biograficzne jemu poświęcone w encyklopediach i leksykonach, jak również znaczną ilość artykułów czy nawet monografii¹.

¹ Por. D. Mertens, *Jakob von Paradies*, w: *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, Bd. 4 (1983), s. 478-487; M. Gerwig, *Jakob von Jüterbog*, w: *Lexikon des Mittelalters*, Bd. 5 (1991), kol. 291; R. Aubert, *Jacques de Paradyz*, w: *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques*, t. 26 (1996), kol. 716-717; S. Kałuża, *La liste des oeuvres de Mathieu de Cracovie et de Jacques de Paradyz dans le „Catalogue du Couvent Rouge“*, *Medievalia Philosophica Polonorum*, t. 17 (1973), s. 21-36; J. Stoś, *Jakuba z Paradyża teoria człowieka. Przykład ujęć antropologicznych kierunku „devotio moderna“*, *Studia Paradyskie*, t. 3 (1993), s. 129-150; tegoż, *Edycja traktatu Jakuba z Paradyża „Colloquium hominis ad animarum suam“*, *Studia Paradyskie*, t. 6/7 (1996/1997), s. 203-242; K. Bracha, *Jakuba z Paradyża krytyka zabobonów, nadużyć i błędów w kulcie*, w: *Kartuzi. Teksty. Książki. Biblioteki*, red. S. Lorenz, E. Potkowski przy współpracy A. Kamler, J. Puchalskiego, J. Soszyńskiego, Warszawa 1999, s. 257-273; M. Markowski, *Uniwersytet krakowski a sobory pierwszej połowy XV wieku*, *Acta Medievalia*, t. 12, Lublin 1999, s. 195, 197, 198, 201, 204, 208, 208-211, 213; J. Fijałek, *Jakub z Paradyża i uniwersytet krakowski w okresie Soboru Bazylejskiego*, t. 1-2, Kraków 1900; L. Meier, *Die Werke des Erfurter Karthäusers Jakob von Jüterborg im ihrer Handschriftlichen Überlieferung*,

⁶ M. Chorzępa, *Gorzkie żale*, s. 236-237; A. Chmiel, *Spór bractw kościelnych o pierwszeństwo w procesji Bożego Ciała*, w: *Szkice krakowskie*, Kraków 1939-1947, s. 97-101.

Przyczynkiem do obiegu myśli Jakuba z Paradyża i zasięgu oddziaływania jego poglądów teologicznych, eklezjologicznych czy pastoralnych jest przygotowane przez Erikę Bauer wydanie niemieckiego przekładu pasyjnego traktatu Jakuba (*Sermo de passione Iesu Christi*). Wiadomo, że zanim Jakub z Paradyża porzucił karierę uniwersytecką w Krakowie, przez wiele lat był kaznodzieją w kościele św. Anny i z tego okresu pochodzić mogą koncepty pism i traktatów, które w celi kartuzji erfurckiej otrzymały ostateczny kształt.

Biblioteka Uniwersytecka w Innsbrucku posiada obecnie sześć rękopisów zawierających dzieła Jakuba z Paradyża (Cod. 24, 124, 147, 621 i 633). Wszystkie te rękopisy, wykonane w latach 50-tych i 60-tych XV w. w kartuzji w Erfurcie, zostały zakupione w 1469 r. przez przeora kartuzji w Schnals – Fryderyka z Erfurtu, który poznał osobiście Jakuba z Paradyża, zanim objął funkcję w tyrolskim klasztorze. Zawierają one łącznie ponad 30 traktatów, powstałych zarówno podczas jego pobytu w Krakowie (1420-1441), jak też już w kartuzji erfurckiej (1442/43-1465). Klasztor kartuzów w Schnals, położony był w odległych, górskich rejonach południowego Tyrolu, a swoją fundację w 1325 r. zawdzięczał Henrykowi, grafowi Tyrolu i księciu Karyntii. Oddalona od miast i szlaków handlowych kartuzja ta przetrwała do 1782 r., kiedy z rozkazu cesarza Józefa II została skasowana, a biblioteka klasztorna przewieziona w znacznej części do Innsbrucku.

Dieter Mertens datował powstanie łacińskiego traktatu pasyjnego na rok 1456, co wskazywały kolofony w pięciu znanych rękopisach zawierających tekst tego utworu: 1) rękopis z dawnej kartuzji w Buxheim, obecnie w angielskiej kartuzji w Parkminster (sygn. Cod. Cc. 12), 2) rękopis przepisany w 1468 r. w kartuzji w Erfurcie, sprzedany kartuzji w Schnals, obecnie w Bibliotece Uniwersyteckiej w Innsbrucku (sygn. Cod. 24), 3) rękopis przepisany w 1471 r. w kartuzji w Schnals przez Heinricha Hallera, obecnie w Bibliotece Uniwersyteckiej w Innsbrucku (sygn. Cod. 626), 4) rękopis przepisany ok. roku

Beiträge zur Geschichte des Philosophie und Theologie des Mittelalters, t. 37 (1955), H. 5; tegoż, *Die Werke des Erfurter Kartäusers Jakob von Jüterboch*, Buxheim 1974; D. Mertens, *Jacobus Carthusiensis. Untersuchungen zur Rezeption der Werke des Karthäusers Jakob von Paradies (1381-1465)*, Veröffentlichungen des Max-Planck-Institut für Geschichte, Bd. 50 (Studien zur Germania Sacra, Bd. 13), Göttingen 1976; J. Stoś, *Mistrz Jakub z Paradyża i devotio moderna*, Warszawa 1997.

1471 w kartuzji w Schnals, obecnie w Bibliotece Uniwersyteckiej w Innsbrucku (sygn. Cod. 588), 5) rękopis przechowywany w Staatsbibliothek w Berlinie (sygn. Cod. Magdeb. 21).

Wspomniany już profes kartuzji w Schnals Heinrich Haller przygotował przekład na język niemiecki z myślą o braciach – konwersach, którzy nie byli obeznani z łaciną. Wykorzystał on tekst tego dzieła z rękopisów, jakie posiadał w swym klasztorze, jednak tłumaczenie niemieckie nie obejmowało całości tekstu łacińskiego. Według ustaleń Eriki Bauer, Haller oparł się przede wszystkim na rękopisie Biblioteki Uniwersyteckiej w Innsbrucku (sygn. Cod. 626, fol. 1r-154r), zachowując taki sam podział na rozdziały. Warto podkreślić, że nie był to jedyny tekst, jaki Haller przełożył na *lingua vulgaris*. Po raz pierwszy wymieniony został jako mnich kartuski w dokumencie z maja 1455 r., ale jego działalność translatorska przypadła na lata 1463-1473, co poświadczają kolofony w zachowanych rękopisach. Z bliżej nieznanym powodów zaniechał takiej pracy, choć jednym z powodów mogło być nastawienie przeora, Fryderyka z Erfurtu, który do 1473 r. sprawował ten urząd w kartuzji w Schnals. Od r. 1473 do 1485 przeorem był Wolfgang, profes kartuzji w Mauerbach pod Wiedniem, a Fryderyk został przeniesiony do kartuzji w Norymberdze. Brak jednak jakichkolwiek dowodów, że zmiana funkcji przeora była bezpośrednio powiązana z zaniechaniem pracy translatorskiej przez Hallera. Jego śmierć poświadczyla karta kapituły generalnej w 1488 r.

Do połowy lat 60-tych XX w. większość przekładów Hallera pozostawała w rękopisie i dopiero dzięki wytrwałej pracy profesor Eriki Bauer wiele z nich przygotowanych zostało do druku².

² Por. E. Bauer, *Paternoster-Auslegung, zugeschrieben Jakob von Jüterbog, verdeutscht von Heinrich Haller*, Lund 1966 (Lunder Germanistische Forschungen, Bd. 39); teje, *Zisterzienser-Predigten in der Übertragung des Heinrich Haller O. Carth. (Homilia 9 et 13 expositionis super Evangelium in Cena Domini Oglerii de Trino)*, München 1969 (Kleine deutsche Prosadenkmäler des Mittelalters 7); teje, H. Haller, *Übersetzungen in „gemeines Deutsch“*, Litterae 22, Göppingen 1972; N. Palmer, *Ein Handschriftenfund zum Übersetzungswerk Heinrich Hallers und die Bibliothek des Grafen Karl Mohr*, Zeitschrift für deutsches Altertum, t. 102 (1973), s. 49-66; E. Bauer, *Zweigliedrigkeit und Übersetzungstechnik*, Würzburger Prosastudien, München 1975, s. 175-192; teje, *Möglichkeiten zur Veränderung von Texten. I: Die Kategorie adiectio in Heinrich Hallers Hieronymus-Übersetzung*, Sprachwissenschaft, Bd. 4 (1976), s. 453-467; teje, *Der Kartäuser Heinrich Haller als Übersetzer von Cistercienser-Texten*, Cistercienser Chronik, t. 84 (1977), s. 93-98;

Obecną edycję poprzedza obszerny wstęp (s. 1*-76*), wykaz najważniejszej literatury dotyczącej osoby Jakuba z Paradyża (s. 77*-78*), zestawienie rozdziałów (s. 79*), zestawienie cytatów biblijnych (s. 80*-85*) oraz właściwa edycja niemieckiego tekstu *Sermo de passione* (s. 1-133), do których dołączono niemieckie teksty dwóch krótkich kazań – o pasji Jezusa Chrystusa (s. 135-141) i o eucharystii (s. 142-149).

Niniejsza edycja wzbogaca naszą wiedzę o obiegu myśli średnio-wiecznej. W tym przypadku kluczową rolę odegrał fakt powiązań między dwoma oddalonymi od siebie o setki kilometrów klasztorami jednego zakonu (Erfurt – Schnals), a ponadto świadomość konieczności udostępnienia dzieł pisanych przez wybitnych kartuzów (wcześniej

---

też, *Sprache und Nicht-Sprechen, Sprache und Sprechen*, Festschrift für Eberhard Zwirner zum 60. Geburtstag, Tübingen 1979, s. 25-34; też, *Haller Heinrich*, w: *Verfasserlexikon*, Bd. 3 (1981), s. 415-418; też, *Der Übersetzer Heinrich Haller aus der Kartause Allerengelberg in Schnals*, *Analecta Cartusiana*, t. 55:3 (1982), s. 147-166; też, *Heinrich Hallers Übersetzung der Imitatio Christi*, *Analecta Cartusiana*, t. 88 (1982); też, *Die sogenannten „Hieronymus-Briefe“ und ihre volkssprachliche Überlieferung*, w: *Historia et Spiritualitas Cartusianensis*, red. J. de Grauwe, Destelbergen 1983, s. 21-33; też, *Heinrich Haller. Übersetzung der „Hieronymus-Briefe“*, Heidelberg 1984 (*Germanische Bibliothek*, Bd. 4); też, *Theo Schumacher zum 60. Geburtstag: Heinrich Hallers selliges leben auf dem ertreich. Die Vorreden und Kolophone seiner Übersetzungen*, *Analecta Cartusiana*, t. 113:1 (1984), s. 122-186; też, *Erik Rooth (1889-1986) zum Gedächtnis. De morte Hieronymi: Johann von Neumarkt und die „Hieronymus-Briefe“*, *Analecta Cartusiana*, t. 117:1 (1987), s. 28-49; też, *Struktur und liturgische Aspekte des Ps.-Eusebius-Briefes über den Tod des Hieronymus*, *Analecta Cartusiana*, t. 116:2 (1988), s. 41-62; też, *Heinrich Haller O.Cart. als Bibelübersetzer*, *Analecta Cartusiana*, t. 63:1, (1990), s. 212-219; James Hogg, *Haller Heinrich*, w: *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques*, t. 23 (1990), kol. 171-172; Erika Bauer, *Heinrich Hollers Bibelzitate*, Heidelberg 1991; też, *Zwei Predigten des Übersetzers Heinrich Haller*, *Analecta Cartusiana* ns, t. 4 (1992), s. 43-56; też, *Die „Hieronymus-Briefe“. Entstehungszeit und Verfasserschaft*, *Analecta Cartusiana* ns, t. 5 (1993), s. 5-23; też, *Das „Testament des Hieronymus“ (Ps.-Eusebius De morte Hieronymi)*, *Analecta Cartusiana*, t. 62:2 (1993), s. 7-28; też, *Heinrich Hallers Übersetzung der dem Origenes zugeschriebenen Predigt über Jo 20,11-18: Maria stabat*, *Analecta Cartusiana*, t. 140:3 (1999), s. 1-61; też, *Heinrich Hallers Übersetzung von „De Spiritualibus Ascensionibus“ des Gerard Zerbolt van Zutphen*, *Analecta Cartusiana*, t. 165 (2000), s. 5-65; też, *Albertanus von Brescia: „De amore Dei et proximi“ in der Übersetzung Heinrich Hallers*, *Analecta Cartusiana*, t. 178 (2001).

profesorów) tym spośród członków zakonu, którzy nie byli w pełni obeznani z językiem łacińskim. Dzięki żmudnej pracy Eriki Bauer, która udostępniła XV-wieczny przekład Heinricha Hallera szerszemu gronu odbiorców, myśl cysterskiego teologa i krakowskiego profesora może być analizowana w należnym mu europejskim kontekście.